

Er was, wat die voeding betrof, een volledige herstructurering van de agrarische productie noodzakelijk die wij later in dit hoofdstuk zullen beschrijven – een herstructurering die wel talrijke pijnlijke aspecten kende maar waar, doordat zij zich in hoofdzaak binnen het Nederlandse milieu afspeelde, maar weinig gewetensproblemen uit voortvloeiden. Die zaten objectief bij uitstek aan die tweede vraag vast: hoe kon men Nederland aan het werk houden? ‘Objectief’ schrijven wij, want wij hebben niet de indruk dat de secretarissen-generaal die na de capitulatie met inachtneming van Duitse aanwijzingen het economisch-sociaal beleid te bepalen kregen, subjectief zwaar aan die problemen getild hebben. De visie waaruit in '40 het beleid van hun college als geheel voortvloeide, gaven wij al eerder weer: ‘het meende dat Duitsland de oorlog niet meer kon verliezen, het achtte een Duits-Engelse compromisvrede het beste dat te verwachten viel, het hoopte dat Nederland met zijn belangrijke inbreng Nederlands-Indië bij zulk een vrede een zekere mate van zelfstandigheid zou kunnen behouden en het zag het, gegeven dat perspectief, niet alleen als onvermijdelijk maar ook als aanbevelenswaardig om de Nederlandse economie op de Duitse te richten.’ Naar die zelfstandigheid moest men toewerken: Nederland moest de leiding van zijn economie in eigen hand houden en voorkomen moest worden dat NSB'ers op belangrijke economische machtsposities terechtkwamen. Gemeend werd voorts dat men alleen door de aanvaarding, op grote schaal, van Duitse orders, orders voor militaire goederen inbegrepen, kon voorkomen dat machines en arbeiders naar Duitsland afgevoerd werden of dat de leiding van Nederlandse ondernemingen aan Duitse *Verwalter* werd toevertrouwd. Het beleid was gericht op de bescherming niet alleen van de in de bedrijven gestoken kapitalen maar ook van de daar werkzame arbeiders, en het zou ons niet verbazen wanneer zulks die arbeiders over het algemeen welkom geweest is: zij werkten liever in Nederland dan in Duitsland en zij werkten in Nederland liever onder een Nederlandse directie dan onder een Duitse *Verwalter*.

Des te meer valt het op dat de Nederlandse overheid althans op landelijk niveau de Nederlandse werklozen geen enkele bescherming geboden heeft. Zij heeft verzuimd na te gaan welke mogelijkheden er bestonden om de

gestationeerd om er als 9. *Grenzsicherungskompanie Niederlande* te fungeren.

Het spreekt vanzelf dat de zeescheepvaart een nog veel zwaardere klap kreeg dan de buitenlandse handel. In '39 waren meer dan 10 000 zeeschepen de havens van Rotterdam binnengekomen, in '43 waren dat nog maar 457; alleen in de kleine haven van Delfzijl werd het, precies als tijdens Napoleons 'Continentaal Stelsel', iets drukker.